

# মুদ্রা আৰু বেংক ব্যৱস্থা

## তৃতীয় খণ্ড

অতি চমু উত্তৰৰ প্ৰশ্ন :

১। বিনিময় প্ৰথা কি ?

**উত্তৰ:** বিনিময় প্ৰথা হৈছে এনে এক ব্যৱস্থা যত সামগ্ৰীৰ বিপৰীতে প্ৰত্যক্ষভাৱে সামগ্ৰী বিনিময় কৰা হয় ।

২। মুদ্রা কি ?

**উত্তৰ:** ইংৰাজ অৰ্থনীতিবিদ জিয়ফ্ৰী ট্ৰাউথাৰৰ মতে , " বিনিময়ৰ মাধ্যম হিচাপে সাধাৰণ গ্ৰহণযোগ্যতা থকা আৰু সামগ্ৰীৰ মূল্যৰ মাপকাঠী হিচাপে আৰু মূল্যৰ ভাণ্ডাৰ হিচাপে কাৰ্য সম্পাদন কৰা যিকোনো সামগ্ৰীয়েই হৈছে মুদ্রা " ।

৩। মুদ্রাৰ এটা মুখ্য কাৰ্য উল্লেখ কৰা ।

**উত্তৰ:** মুদ্রাৰ এটা মুখ্য কাৰ্য এয়ে যে ই লেনদেন সুবিধাজনক কৰিবলৈ বিনিময়ৰ মাধ্যম হিচাপে সেৱা আগবঢ়ায় ।

৪। অবিহিত মুদ্রাৰ এটা উদাহৰণ দিয়া ।

**উত্তৰ:** অবিহিত মুদ্রাৰ এটা উদাহৰণ হ'ল চেক মুদ্রা বা ধনাদেশ ।

৫। প্ৰতিনিধিত্বমূলক কাগজী মুদ্রা কি ?

**উত্তৰ:** প্ৰতিনিধিত্বমূলক কাগজী মুদ্রাই প্ৰতীকী মুদ্রাক সূচায় যাক সমমূল্যৰ সাংগ বা ৰূপলৈ পৰিৱৰ্তিত কৰাটো সম্ভৱ ।

৬। বেংক কি ?

**উত্তৰ:** বেংক হ'ল সঞ্চয় গ্ৰহণ কৰা আৰু ঋণ প্ৰদান কৰা একধৰণৰ বিত্তীয় প্ৰতিষ্ঠান ।

**৭। ভাৰতীয় ৰিজাৰ্ভ বেংক কোন চনত স্থাপিত হৈছিল ?**

**উত্তৰ:** ভাৰতীয় ৰিজাৰ্ভ বেংক ১৯৩৫ চনত স্থাপিত হৈছিল ।

**৮। চলিত আমানত কি ?**

**উত্তৰ:** চলিত আমানত ( Current deposit ) হৈছে এনে একধৰণৰ আমানত ব্যৱস্থা য'ত সঞ্চয়কাৰীয়ে যিকোনো সময়তে নিজৰ জমা ধন উলিয়াই আনিব পাৰে ।

**চমু উত্তৰৰ প্ৰশ্ন :**

**১। সংগতিবিহীন অভাৱে বিনিময় প্ৰথাত কিদৰে সমস্যাৰ সৃষ্টি কৰে ?**

**উত্তৰ:** বিনিময় প্ৰথা অভাৱৰ দ্বৈত সংগতি বা দুয়োপক্ষৰ অভাৱৰ সংগতিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে । এই প্ৰথাত দুয়োপক্ষৰ অভাৱসমূহৰ মাজত সংগতি নাথাকিলে বিনিময় কৰাটো অসম্ভৱ হৈ পৰে ।

উদাহৰণস্বৰূপে , যদি 'ক' আৰু 'খ' য়ে পৰস্পৰৰ মাজত বিনিময় কৰিব বিচাৰে , তেন্তে 'খ' ই বিচৰা বস্তুটো 'ক' ৰ ওচৰত থাকিবলৈ লাগিব আৰু একে সময়তে 'ক' ই বিচৰা বস্তুটোও 'খ' ৰ ওচৰত থাকিব লাগিব । যদি 'ক' আৰু 'খ' ই এই চৰ্ত পূৰণ কৰিব নাৱাৰে , তেন্তে ইয়াত অভাৱৰ সংগতিবিহীনতাই দেখা দিব আৰু এনেক্ষেত্ৰত বিনিময় অসম্ভৱ হৈ পৰিব ।

**২। মূল্যভাণ্ডাৰ বুলিলে কি বুজা ?**

**উত্তৰ:** মূল্যৰ ভাণ্ডাৰ বুলিলে মুদ্ৰাৰ কাৰ্যক বুজায় যিয়ে মুদ্ৰাৰ সঞ্চয় কৰি ৰখাৰ লগতে পৰৱৰ্তী সময়ত প্ৰয়োজন অনুসৰি সামগ্ৰী ক্ৰয় কৰোঁতে ইয়াক ব্যৱহাৰেপযোগী কৰি তোলে ।

**৩। মুদ্ৰাৰ কোনটো বৈশিষ্ট্য সবাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু কিয় ?**

**উত্তৰ:** মুদ্ৰাৰ সবাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্যটো হৈছে ইয়াৰ সাধাৰণ গ্ৰহণযোগ্যতা কিয়নো বিনিময়ৰ মাধ্যম হিচাপে সেৱা আগবঢ়োৱা যিকোনো সামগ্ৰীৰে সাধাৰণ

গ্ৰহণযোগ্যতা থাকিব লাগিব। মুদ্ৰাক সৰ্বসাধাৰণ লোকে কোনো সংকোচ নকৰাকৈ গ্ৰহণ কৰি লোৱা বাবেহে ই বিনিময়ৰ মাধ্যম হিচাপে সেৱা আগবঢ়াবলৈ সমৰ্থ হৈছে।

#### ৪। মুদ্ৰাৰ তাৰল্য গুণ কি ?

**উত্তৰ:** মুদ্ৰাৰ তাৰল্য গুণ বুলি ক'লে প্ৰয়োজন সাপেক্ষে মুদ্ৰা সমমূল্যৰ সেৱা তথা সা – সামগ্ৰীলৈ তৎক্ষণাত আৰু প্ৰত্যক্ষভাৱে ৰূপান্তৰিত হ'ব পৰা গুণটোকে বুজোৱা হয়। মুদ্ৰাক সকলোতকৈ তাৰল্য গুণসম্পন্ন সম্পত্তি হিচাপে গণ্য কৰা হয় কিয়নো ইয়াক সহজে অন্য সম্পদলৈ ৰূপান্তৰিত কৰিব পৰা যায়।

মুদ্ৰাৰ উপৰি এনেধৰণৰ অন্যান্য সম্পদসমূহ হৈছে সাণে, ৰূপ, ভূমি আদি।

#### ৫। “মুদ্ৰা সা – সামগ্ৰীৰ মূল্যৰ উমৈহতীয়া মাপকাঠী” — ব্যাখ্যা কৰা।

**উত্তৰ:** আমি জানো যে সকলোৰে আৰ্থিক সামগ্ৰীৰে মূল্য আছে। মূল্যৰ ক্ষেত্ৰত মূল্যৰ মাপকাঠী হিচাপে মুদ্ৰাই যিকোনো সা – সামগ্ৰী বা সেৱাৰ মূল্য প্ৰকাশ কৰাত সহায় কৰে। যিহেতু মুদ্ৰা হৈছে সামগ্ৰীৰ উমৈহতীয়া মাপকাঠী সেয়েহে ইয়াৰ দ্বাৰা যিকোনো সেৱা বা সা – সামগ্ৰীৰ মূল্য নিৰ্ধাৰণ কৰাটো অতি সহজ হৈ পৰে।

গতিকে, এইটোৱে শুদ্ধকৈ ব্যক্ত কৰিছে যে “মুদ্ৰা হৈছে সা – সামগ্ৰী তথা সেৱাসমূহৰ মূল্যৰ উমৈহতীয়া মাপকাঠী”।

#### ৬। সসীম বিহিত মুদ্ৰা আৰু অসীম বিহিত মুদ্ৰা পাৰ্থক্য কি ?

**উত্তৰ:** সসীম বিহিত মুদ্ৰা আৰু অসীম বিহিত মুদ্ৰাৰ মাজৰ পাৰ্থক্যসমূহ হ'ল:

| ক্রমিক<br>নং | পাৰ্থক্যৰ<br>ভিত্তি             | অনা-বেংক<br>প্ৰতিষ্ঠান                                    | বেংক                                                  |
|--------------|---------------------------------|-----------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------|
| ১।           | জমাখন উলিওৱা<br>পদ্ধতি          | ডেবৰ দ্বাৰা সঞ্চয়কাৰীয়ে আমানত ধন<br>উলিয়াই নিব নোৱাৰে। | সঞ্চয়কাৰীয়ে ডেবৰ দ্বাৰা আমানত ধন<br>উলিয়াব পাৰে।   |
| ২।           | বীমাকৰণ বা<br>অতিপূৰণৰ<br>পৰিসৰ | সঞ্চয়কাৰীৰ বাবে কোনো ধৰণৰ<br>সঞ্চয় বীমা আঁচনি নাথাকে।   | সঞ্চয়কাৰীৰ বাবে সঞ্চয় বীমা<br>আঁচনিৰ ব্যৱস্থা থাকে। |

সসীম বিহিত মুদ্ৰা আৰু অসীম বিহিত মুদ্ৰা

#### ৭। আঞ্চলিক গ্ৰাম্য বেংকে কি কাৰ্য সম্পাদন কৰে ?

**উত্তৰঃ** আঞ্চলিক গ্ৰাম্য বেংকে সম্পাদন কৰা কাৰ্যসমূহ হ'লঃ

( ক ) কম সুতৰ হাৰত গাঁওবাসীসকললৈ ঋণ প্ৰদান কৰি তেওঁলোকে ব্যক্তিগত ঋণদাতাসকলৰ দ্বাৰা দাবী কৰা উচ্চ পৰিমাণৰ সুতৰ হাৰৰ পৰা সকাহ দিয়া । আৰু

( খ ) গ্ৰাম্য সঞ্চয় সংগ্ৰহ কৰি বিভিন্ন উৎপাদনমূলক কাৰ্যত ব্যৱহাৰ কৰাৰ দ্বাৰা গ্ৰাম্য সঞ্চয়ক উৎসাহিত কৰা ।

**৮। অনা - বেংক প্ৰতিষ্ঠানসমূহ বেংকতকৈ কি অৰ্থত বেলেগে ?**

**উত্তৰঃ** নিম্নোল্লিখিত দিশসমূহৰ ক্ষেত্ৰত অনা - বেংক প্ৰতিষ্ঠানসমূহ বেংকতকৈ পৃথক :

| ক্রমিক<br>নং | পাৰ্থক্যৰ<br>ভিত্তি             | অনা-বেংক<br>প্ৰতিষ্ঠান                                     | বেংক                                                   |
|--------------|---------------------------------|------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------|
| ১।           | জমাখন উলিওৱা<br>পদ্ধতি          | চেকৰ দ্বাৰা সঞ্চয়কাৰীয়ে আমানত ধন<br>উলিয়াই নিব নোৱাৰে । | সঞ্চয়কাৰীয়ে চেকৰ দ্বাৰা আমানত ধন<br>উলিয়াব পাৰে ।   |
| ২।           | বীমাভৰণ বা<br>অতিপূৰণৰ<br>পৰিসৰ | সঞ্চয়কাৰীৰ বাবে কোনো ধৰণৰ<br>সঞ্চয় বীমা আঁচনি নাথাকে ।   | সঞ্চয়কাৰীৰ বাবে সঞ্চয় বীমা<br>আঁচনিৰ ব্যৱস্থা থাকে । |

**দীঘল উত্তৰৰ প্ৰশ্ন :**

**১। বিনিময় প্ৰথাৰ চাৰিটা অসুবিধা ব্যাখ্যা কৰা ।**

**উত্তৰঃ** বিনিময়ৰ প্ৰথাৰ চাৰিটা অসুবিধা হৈছেঃ

( ক ) **সংগতিবিহীন অভাৱ :-** বিনিময় প্ৰথা সাধাৰণতে অভাৱৰ সংগতিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে । ইয়াত বিনিময় কাৰ্য সম্পাদন কৰিব বিচৰা ব্যক্তি দুজনৰ হাতত থকা সামগ্ৰীসমূহ পৰস্পৰৰ অভাৱ পূৰণ কৰিব পৰা সামগ্ৰী হ'ব লাগিব । যদিহে এই চৰ্ত পূৰণ নহয় তেন্তে বিনিময় প্ৰথা সম্ভৱ নহয় ।

( খ ) **হিচাপ - নিকাচৰ উমৈহতীয় একক অভাৱ :-** সকলো সামগ্ৰীৰ মূল্য অন্য সামগ্ৰীৰ দ্বাৰা নিৰ্ধাৰণ বা প্ৰকাশ কৰিব লাগিব , ফলস্বৰূপে প্ৰতিটো সামগ্ৰীৰ বিপৰীতে অন্য সামগ্ৰীৰ বিনিময় হাৰ ভিন্ন হ'ব । এনেদৰে প্ৰতিটো সামগ্ৰীৰ বিপৰীতে বিনিময় হাৰ মনত ৰখা তথা ৰক্ষা কৰাটো অসম্ভৱ ।

( গ ) **বিনিময়যোগ্য সামগ্ৰীৰ অবিভাজ্যতা :-** বিনিময়যোগ্য সামগ্ৰীসমূহ অবিভাজ্য প্ৰকৃতিৰ হ'লে বিনিময় প্ৰথা সম্পন্ন কৰাটো অসম্ভৱ হৈ উঠে ।

উদাহৰণস্বৰূপে – হাতী এটাৰ দৰে ডাঙৰ বস্তু এটা আপেলৰ দৰে সৰু বস্তু এটাৰ সৈতে বিনিময় কৰিবলৈ বিচাৰিলে যথেষ্ট অসুবিধাৰ সৃষ্টি হ'ব কাৰণ হাতীটোক সৰু সৰু অংশত বিভাজিত কৰি বিনিময় কাৰ্য সম্পাদন কৰাটো সম্ভৱ নহয় ।

( ঘ ) **সঞ্চয় তথা মূল্য ভাণ্ডাৰৰ অভাৱ :-** বিনিময় প্ৰথাত মূল্যৰ ৰূপত সামগ্ৰীৰ ভাণ্ডাৰ সঞ্চয় কৰিব লাগিব । কিন্তু সামগ্ৰীৰ ৰূপত মূল্যৰ ভাণ্ডাৰ সঞ্চয় কৰিলে নিৰ্দিষ্ট কিছুমান সমস্যাৰ সৃষ্টি হ'ব , যেনে:

( i ) সামগ্ৰীৰ ভাণ্ডাৰ সঞ্চয়ৰ খৰছ । আৰু

( ii ) গাখীৰ , মাছ , কণী আদিৰ দৰে ক্ষয়িষ্ণু বা পচনশীল দ্ৰব্যসমূহৰ ক্ষেত্ৰত মূল্যৰ হানি ।

**২। মুদ্ৰাৰ যিকোনো চাৰিটা প্ৰধান বৈশিষ্ট্য ব্যাখ্যা কৰা ।**

**উত্তৰ:** মুদ্ৰাৰ প্ৰধান চাৰিটা বৈশিষ্ট্যসমূহ হ'ল-

( ক ) **সাধাৰণ গ্ৰহণযোগ্যতা :-** বিনিময়ৰ মাধ্যম হিচাপে সেৱা আগবঢ়াবলৈ হ'লে মুদ্ৰা সৰ্বসাধাৰণ লোকৰ দ্বাৰা কোনো সংকোচ নাহোৱাকৈ গ্ৰহণযোগ্য হোৱাটো অতি প্ৰয়োজনীয় । সাধাৰণ গ্ৰহণযোগ্যতা নহ'লে বিনিময়ৰ মাধ্যম হ'ব নাহেৰাৰে ।

( খ ) **সহজ বাধেগম্যতা বা চিনাক্তকৰণ :-** মুদ্ৰাৰ সহজ বাধেগম্যতা শব্দটোৰ দ্বাৰা মুদ্ৰাক যে সহজে চিনাক্তকৰণ কৰিব পাৰি তাকে বুজোৱা হৈছে । ই আন সকলোবোৰ সামগ্ৰীতকৈ বেলেগ আৰু ইয়াক সহজে চিনাক্ত কৰিব পৰা যায় ।

( গ ) **দীৰ্ঘস্থায়িত্ব :-** মুদ্ৰাৰ দীৰ্ঘস্থায়িত্বতা বুলিলে দীৰ্ঘ সময়ৰ ভিতৰত নষ্ট নাহোৱা অথবা অৱনতি নঘটা ধৰণৰ গুণসম্পন্ন হ'ব লাগিব । যদিহে মুদ্ৰাৰ অৱনতি ঘটিলহেঁতেন তেন্তে ইয়াক দীৰ্ঘ সময়লৈ মূল্যৰ ভাণ্ডাৰ হিচাপে সঞ্চয় কৰাটো সম্ভৱ নহ'লহেঁতেন ।

( ঘ ) **সাদৃশ্যতা :-** মুদ্ৰা প্ৰকৃতিত পূৰ্ণ সাদৃশ্যযুক্ত । সহজ অৰ্থত ক'বলৈ গ'লে , সদৃশ পৰিমাণৰ মুদ্ৰা সকলো দিশৰ পৰা অবিকল একে হ'ব লাগিব অৰ্থাৎ আকাৰ , আকৃতি , কাগজৰ গুণাগুণ আদি সকলো দিশৰ পৰা ।

**৩। মুদ্ৰাই সম্পাদন কৰা চাৰিটা প্ৰধান কাৰ্য ব্যাখ্যা কৰা ।**

**উত্তৰ:** মুদ্ৰাই সম্পন্ন কৰা কাৰ্যক বিস্তৃতভাৱে তিনিটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি :

### ( ক ) মুখ্য কাৰ্য :

( i ) **বিনিময়ৰ মাধ্যম :-** মুদ্ৰাৰ প্ৰধান কাৰ্য হ'ল যে ই বিনিময়ৰ মাধ্যম হিচাপে সেৱা আগবঢ়ায় । আমি সকলো ধৰণৰ সেৱা তথা সা – সামগ্ৰীৰ লেনদেনৰ ক্ষেত্ৰত মুদ্ৰা ব্যৱহাৰ কৰোঁ । মুদ্ৰাৰ সাধাৰণ গ্ৰহণযোগ্যতা থকাৰ বাবে ইয়াৰ সহায়ত সকলো ধৰণৰ সেৱা আৰু সা – সামগ্ৰীৰ বিনিময় সম্ভৱ হৈছে ।

( ii ) **সা – সামগ্ৰীৰ মূল্যৰ মাপকাঠী :-** মুদ্ৰাই সকলো ধৰণৰ সা – সামগ্ৰী তথা সেৱাৰ মূল্য নিৰ্ধাৰণৰ ক্ষেত্ৰত মূল্যৰ মাপকাঠী হিচাপে সেৱা আগবঢ়ায় । মুদ্ৰাৰ ৰূপত প্ৰকাশ কৰা সামগ্ৰীটোৰ বিনিময় মূল্যই হ'ল সামগ্ৰীটোৰ দাম ।

মুদ্ৰা হৈছে হিচাপ বা সামগ্ৰীৰ মূল্যৰ উমৈহতীয়া একক যাৰ দ্বাৰা সকলোবোৰ আৰ্থিক সামগ্ৰী আৰু সেৱাৰ মূল্য নিৰূপণ কৰা হয় ।

### ( খ ) গৌণ কাৰ্য :

( i ) **মূল্যৰ ভাণ্ডাৰ :-** মুদ্ৰা হ'ল মূল্যৰ তৰল ভাণ্ডাৰ আৰু ইয়াক ভৱিষ্যতৰ ব্যৱহাৰৰ বাবে সাঁচি ৰাখিব পৰা যায় । ই অতি দীৰ্ঘস্থায়ী আৰু ইয়াক যিকোনো সময়তে প্ৰয়োজন অনুসৰি যিকোনো সেৱা বা সা – সামগ্ৰীলৈ পৰিৱৰ্তিত কৰিব পৰা যায় ।

সেয়েহে , ইয়াৰ নিজৰ মূল্য দ্ৰুতভাৱে হ্ৰাস নাহোৱালৈ ই মূল্যৰ ভাণ্ডাৰ হিচাপে কাৰ্যসম্পাদন কৰিব পাৰে ।

( iii ) **স্থগিত দেনা – পাওনাৰ মানদণ্ড :-** যেতিয়া মুদ্ৰাক সাধাৰণভাৱে বিনিময়ৰ মাধ্যম তথা মূল্যৰ একক হিচাপে গ্ৰহণ কৰি লোৱা হয় , তেতিয়াই ই স্বতঃস্ফূৰ্তভাৱে স্থগিত বা ভৱিষ্যৎ দেনা – পাওনাৰ হিচাপৰ এককত -পৰিণত হয় ।

এইদৰে মুদ্ৰাই কেৱল চলন্ত লেনদেনতে সহায় নকৰে , বৰঞ্চ স্থগিত দেনা – পাওনাৰ মানদণ্ড হিচাপে সম্পাদন কৰা কাৰ্যৰ জৰিয়তে বাকী বা স্থগিত লেনদেনো সম্পন্ন কৰাত সহায় কৰে । মুঠতে ঋণ গ্ৰহণ , ঋণ প্ৰদান আৰু ঋণ পৰিশোধ কৰা কাৰ্য সম্পাদন কৰাটো মুদ্ৰাই সহজসাধ্য কৰি তোলে ।

### ( গ ) উপনিমিত্ত কাৰ্য :

( i ) সমাজৰ ধনিক শ্ৰেণীৰ পৰা দুখীয়া শ্ৰেণীলৈ মুদ্ৰাৰ স্থানান্তৰণৰ জৰিয়তে অৰ্থনৈতিক বৈষম্য দূৰ হোৱাত সহায় হয় ।

( ii ) আকলন সৃষ্টিৰ ভিত্তি হিচাপে সেৱা আগবঢ়ায় ।

**৪। চেক এখন মুদ্ৰা নে ? তাৰ উত্তৰৰ সপক্ষে যুক্তি দৰ্শোৱা ।**

**উত্তৰঃ** চেক এখন প্রকৃততে মুদ্ৰা নহয় । নিম্নোল্লিখিত কাৰণসমূহৰ বাবে চেক এখনক মুদ্ৰা হিচাপে বিবেচনা কৰা নহয় :

( ক ) চেক এখনৰ বিনিময়ৰ মাধ্যম হিচাপে সাধাৰণ গ্ৰহণযোগ্যতা গুণ নাই ।

( খ ) চেক হৈছে ধন পৰিশোধৰ এক প্ৰতিশ্ৰুতি – পত্ৰ ।

( গ ) চেক এখনক তৎক্ষণাত মুদ্ৰালৈ ৰূপান্তৰিত কৰিব নাৱাৰি অৰ্থাৎ , ইয়াৰ তাৰল্য গুণৰ অভাৱ ঘটিছে ।

( ঘ ) চেক সহজে চিনাক্তকৰণ কৰিব নাৱাৰি । যদিহে চেক এখন বেংকৰ দৃষ্টিত মূল্যহীন হৈ পৰে তেন্তে লেনদেন প্ৰক্ৰিয়াত সমস্যা হ'ব পাৰে ।

( ঙ ) চেক সহজবোধ্য নহয় । চেক বাউন্স হ'লে লেনদেনত সমস্যাৰ উদ্ভৱ হয় ।